

УДК 349.3

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ,
ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ,
В ПОРІВНЯЛЬНОМУ АНАЛІЗІ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ**

**TOPICAL ISSUES OF SOCIAL PROTECTION OF ORPHANS
AND CHILDREN DEPRIVED OF PARENTAL CARE
IN THE COMPARATIVE ANALYSIS OF POLAND AND UKRAINE**

Кисельова О.І.,

*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри АППФЕБ
Сумського державного університету*

Кортікова А.В.,

*студентка IV курсу юридичного факультету
Сумського державного університету*

У статті аналізується поняття соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, його сутність та зміст, досліджуються форми і види соціального захисту дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, окреслено проблеми та напрямки вдосконалення законодавства в сфері соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Також досліджено зміст та розвиток соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Польщі. Запропоновано врахування досвіду Польщі у вирішенні окреслених проблем.

Ключові слова: дитина-сирота, дитина, позбавлена батьківського піклування, соціальний захист, соціальне забезпечення.

В статье анализируется понятие социальной защиты детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки, его сущность и содержание исследуются формы и виды социальной защиты детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки, обозначены проблемы и направления совершенствования законодательства в сфере социальной защиты детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки. Также исследовано содержание и развитие социальной защиты детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки в Польше. Предложено учитывать опыт Польши в решении определенных проблем.

Ключевые слова: ребенок-сирота, ребенок, лишенный родительской опеки, социальная защита, социальное обеспечение.

This article analyzes the concept of social protection of orphans and children deprived of parental care, examines the forms and types of social protection of orphans and children deprived of parental care, outlines the challenges and areas for improvement of legislation on social protection of orphans and children deprived of parental care. Also, the content and the development of social protection of orphans and children deprived of parental care in Poland. A consideration Polish experience in dealing with these problems.

Key words: child-orphan children deprived of parental care, social protection and social security.

Постановка проблеми. Майбутнє держави, її життєдайність визначається наявністю молодих поколінь. Захист дитинства є перш за все пріоритетним напрямом кожної країни. Україна також, виконуючи приписи Конвенції про права дитини зобов'язалася перед країнами-учасницями ООН забезпечити кожній

дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом, і з цією метою вживати всіх відповідних заходів. Проте не кожна дитина має змогу зростати в сім'ї, бути наділеною батьківською любов'ю

і турботою. Дане явище може траплятися внаслідок смерті батьків, або позбавлення їх батьківського права. Феномен сирітства порушує одне з базових прав дитини на сімейне виховання й батьківську турботу, сирітство визначається як соціальне явище, обумовлене наявністю в суспільстві дітей, батьки яких померли. Опинившись один на один з фактом смерті батьків (чи позбавлення їх прав) такі діти набувають статусу соціально вразливої верстви населення та як правило потребують повного забезпечення від держави та соціальної адаптації в таких умовах. Дане питання вирішується у кожній країні на державному рівні за допомогою різних механізмів урегулювання, дослідження яких допомагає вдосконалити сферу соціального забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні.

Стан дослідження. Проблемам соціального забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, захисту прав та інтересів даної категорії осіб свої роботи присвятили такі науковці, як: В. В. Андреев, Н. Б. Болотіна, В. Я. Бурак, Л. С. Волинець, К. В. Добромислов, М. Л. Захаров, О. І. Карпенко, В. Г. Кобелева, Н. Ю. Максимова, О. Є. Мачульська, В. Ю. Москалюк, А. М. Нечаева, Д. А. Шконов, І. В. Пеша, П. Д. Пилипенко, Н. Т. Поліс, С. М. Прилипка, С. М. Синчук, І. М. Сирота, Б. І. Сташків, О. В. Стремоухов, Є. Г. Тучкова та інші.

Метою статті є дослідження поняття, форм та видів соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, вивчення досвіду Польщі в правовому регулюванні соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та визначення напрямків вдосконалення законодавства в досліджуваній сфері.

Виклад основного матеріалу. Досвід України у сфері піклування почався з 1037 року, коли Ярослав Мудрий у збірнику законів «Руська правда» оголосив правила стосовно опіки на державному рівні. Саме цей збірник законів уперше в європейській практиці встав на захист материнства, при цьому працюючи і на попередження сирітства. Так почала формуватися державна політика щодо дітей-сиріт. У часи князівського правління турбота про таких дітей покладалася, насамперед, на самих князів і на церкву [1, с. 191-192].

На теперішній час правові, організаційні, соціальні засади та гарантії державної підтримки дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та молоді з числа дітей сиріт, визначаються Законом України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування», що набрав чинності 13 січня 2005 року і є складовою частиною законодавства про охорону дитинства. Так, статтею 8 цього закону визначається, що держава здійснює повне держане забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб з їх числа.

В Україні на сьогодні вже існують позитивні напрацювання, діють альтернативні форми виховання дітей-сиріт та позбавлених батьківського піклуван-

ня. Серед них: біологічна сім'я, усиновлення, опікунство, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу, державне утримання, заклади для дітей-сиріт, позбавлених батьківського піклування [2].

Але чисельність дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні залишається значною, на 2012 рік складає – 92865 осіб і потребує вжиття заходів з боку держави [3].

Розмір соціальної допомоги в Україні станом на 1 грудня 2013 року становить: для дітей віком до 6 років – 2064 грн., для дітей віком від 6 до 18 років – 2572 грн., для працездатних осіб – 2436 [4].

Також окрім матеріального забезпечення існують інші проблеми на шляху до реформування форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування:

- Домінування адміністративних методів на регіональному рівні передачі дітей до будинку сімейного типу, прийомних родин.
- Слабо розвинута мережа центрів для підготовки потенційних прийомних батьків, усиновителів.
- Психологічна неготовність українського соціуму до усиновлення, створення форм сімейної опіки.
- Необхідність реорганізування центрів соціальних служб, передавши їх повноваження громадським організаціям [2].

Для вирішення значних проблем цікавим вбачається досвід Польщі, яка має давні витoki опікунсько-виховних інституцій. Так, вже в кінці Середньовіччя система допомоги дітям-сиротам була добре розбудована. Опіку, допомогу та підтримку можна було отримати в різних інституціях. Зanedбаними дітьми і сиротами займалися лікарні для дорослих, заклади опіки при парафіях. У 1717 році священиком Г. Баудоніним було споруджено сиротинець, який діяв до 1732 року. Цей заклад згодом набув назви Дитятко Ісуса. Його утримання здійснювалося за рахунок пожертв, а чисельність сиріт сягала 1000 осіб. З 1729 року цю тенденцію підхопило масонська ложа, що чинила добротинність для всіх, хто її потребував. Система опіки у Польщі розвивалася швидко, а мережа інституцій розросталась що раз більше. У 1814 році з ініціативи П. Ле Фокса утворилося благодійне товариство – Варшавське добротинне товариство, яке вже у 1874 році мало під опікою 19 сиротинців, де виховувалося 1500 дітей. Проте воєнний час не лише пригальмував розвиток опікунсько-виховних інституцій, але й значно підвищив рівень сирітства, що на той час сягнув 10 тисяч. У міжвоєнний період значну роль відіграли такі громадські об'єднання, як Товариства сиротинських гнізд, мета діяльності якого полягала в скеруванні дітей до прийомних сімей, Робітниче товариство приятелів дітей, завдання якого полягало у допомозі родинам і державі у вихованні дітей. 1932 році в Польщі діяло 887 закладів та інституцій для дітей-сиріт, у яких перебувало близько 44177 вихованців. Проте цей інтенсивний розвиток виховної системи над дітьми-сиротами перервався Другою світовою війною [5, с. 194-195].

Припинення воєнних дій зумовило ще більш інтенсивну роботу громадських організацій в да-

ній сфері. На початку 1990-х років країна починає проводити політику деінституціалізації дітей: зменшення кількості дитячих інтернатних закладів шляхом упровадження нової системи соціальних послуг, орієнтованих на профілактику дитячого неблагополуччя, інтеграцію дітей у благополучні сім'ї, влаштування у сімейні форми виховання, розвиток у дітей уміння та навичок самостійного життя або створення умов наближених до сімейних [6].

Сучасна Польща має цікавий підхід до соціально-го забезпечення. Види соціальної допомоги включають такі, як: допомога інвалідам і хворим; допомога малозабезпеченим; допомога престарілим; допомога особам, які знаходяться в залежності (наприклад, алкогольні чи наркотичні) та їх близьким; утримання і підтримка дитячих будинків, прийомних сімей, надання послуг з усиновлення, допомога сиротам або інші соціальні послуги, адресовані дітям та молоді; організований розподіл речових дарів, одягу, продуктів харчування та фінансової підтримки; утримання притулків для бездомних, або допомога їм іншим способом; допомога жертвам стихійних лих; допомога біженцям. При цьому особа може одержувати одночасно декілька видів повноцінних допомог без обмежень [7].

Категорія дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, серед соціально-вразливої верстви населення законодавчо не виділяється. Основним нормативно-правовим актом у сфері соціального захисту дітей-сиріт Польщі є Закон Республіки Польща «Про соціальну допомогу», однак він містить загальні, декларативні положення. Лише статтею 7 визначено, що дітям-сиротам надається соціальна допомога. Допомога надається в двох формах: грошовій та натуральній, де до останньої відноситься одяг, продукти харчування [8].

Також існує таке поняття, як «сімейна рента», – це грошова виплата, що надається дітям у разі втрати одного чи обох батьків. Дана допомога становить 460 доларів на місяць, це біля 3910 грн. Чисельність дітей-сиріт не фіксується, тому офіційні дані відсутні [7].

Але найбільш вартим для запозичення Україною є наявність в Польщі різноманітних центрів для підтримки соціально незахищених громадян. Щодо дітей-сиріт, то існує нова модель установ, де одночасно проживають 12-14 дітей, з якими працюють 4-5 вихователів. Установа передбачена для тимчасового перебування дітей, поки не буде знайдено для них нову родину. Інша форма виховання – спеціалізовані соціальні гуртожитки для проживання до 30 осіб. Повноваження з улаштування цієї форми делеговані державою громадським організаціям [2].

Місцева влада схвалює співпрацю неурядових інституцій, що створюють соціальні центри, надають підтримку соціально незахищеним верствам населення та намагається всіляко їм допомагати. Кожна із організацій працює з певною категорією осіб, на-

даючи їм різноманітну допомогу (психологічну, соціальну, юридичну, матеріальну).

Законодавчим актом, що регулює діяльність неурядових організацій в Польщі, є Закон «Про діяльність громадської користі та волонтерство» прийнятий 24 квітня 2003 року. Відповідно до даного закону, діяльністю громадської користі визнається суспільно корисна діяльність, що ведеться громадськими організаціями у сфері громадських завдань, а саме у сфері соціальної допомоги, благодійної діяльності. Також в ньому зазначено, що органи громадської адміністрації проводять діяльність у сфері громадських завдань у співпраці з громадськими організаціями, та суб'єктами, які ведуть діяльність громадської користі відповідно до території та завдань, що належать до компетенції органів громадської адміністрації. Органи громадської адміністрації замовляють громадським організаціям виконання певних громадських завдань, в тому числі і в сфері соціального захисту з повною чи частковою фінансовою підтримкою. Що стосується питання фінансування діяльності громадських організацій, створених ними центрів чи світлиць великим плюсом є те, що кожен платник податку в Польщі кожного місяця може направляти 1% від суми свого податку на рахунок громадської організації [7].

Висновки. Підводячи підсумки, варто визначити, що для сфери соціального-захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні необхідно запозичити такий досвід та внести відповідні зміни:

- оскільки зайнятість для кожної особи має вагоме місце в житті, в тому числі для прийняття рішення щодо всиновлення, державі необхідно проводити належну професіоналізацію прийомних вихователів та здійснювати достатню фінансову підтримку для вирішення проблем з безробіттям та проводити щодо цього питання інформаційну кампанію;
- посилення соціальної реклами по сприянню сімейних форм виховання;
- делегувати з центрів соціальних служб деякі повноваження у сфері соціального захисту дітей-сиріт громадським організаціям;
- започаткувати співпрацю неурядових інституцій з органами державної влади та місцевого самоврядування шляхом замовлення останніми певних громадських завдань, в тому числі і в сфері соціального захисту дітей-сиріт з повною чи частковою фінансовою підтримкою, що одночасно буде сприяти зайнятості населення;
- популяризувати інформацію про можливість здійснювати благодійні внески на рахунок громадських організацій, що здійснюють діяльність у сфері соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Доречним було б проведення всіх зазначених заходів комплексно та одночасно, оскільки зазначені пропозиції потребують реалізації уже сьогодні. Дані заходи можна провести уже наступного року, приурочивши їх до «соціального року».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алдакімова О.В. Семейные формы жизнеустройства детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей в современной России: история, опыт, перспективы / О.В. Алдакімова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № 20(231). – 2011. – С. 191-198 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vlush/red/2011_20_5/25.pdf.
2. Доля І. Упровадження ефективних форм виховання в системі державної та сімейної опіки: міжнародний досвід та уроки для України / І. Доля [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.nbuv.gov.ua/MoNitor/March08/04.htm>.
3. Чисельність дітей, усиновлених протягом року / Офіційний сайт державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/oz_rik/oz_u/vsunovlennia_06_u.html.
4. Про Державний бюджет України на 2013 рік : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 5-6. – С. 198.
5. Яким Ю.В. Розвиток опіки над дітьми-сиротами у Польщі (історико-педагогічний аспект) / Ю.В. Яким // Наукові записки. Вип. 87. – С. 193-196.
6. Котляр А. Сирітська карта України: міняємо зелений на червоний? / А. Котляр [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dt.ua/SOCIETY/v_ukrayi№i_8_ml№_80_tis_ditey,_z_№ih_-_98_tis_sirit.html.
7. Соціальний захист населення в Польщі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pilga.i№.ua/№ode/18>.
8. Ustawa o pomocy społecznej // Kancelaria Sejmu z dnia 12 marca 2004r. – str. 1-79.